

ИҚТИСОДИЁТДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ РАҚАМЛАШТИРИШ СТРАТЕГИЯСИ

Туреев Тимур Максетович

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби

Аннотация. Мазкур мақолада иқтисодиётда солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланишни рақамлаштириш масалалари, замонавий ахборот технологиялари орқали солиқ бошқарувини такомиллаштириш йўллари ҳамда рақамли трансформациянинг солиқ сиёсатига таъсири таҳлил қилинган. Шунингдек, рақамли ечимлар орқали солиқ имтиёзларини тақдим этиш, назорат қилиш ва баҳолаш механизмлари илмий жиҳатдан асосланган.

Калит сўзлар: солиқ имтиёзлари, рақамли иқтисодиёт, солиқ бошқаруви, автоматлаштириш, электрон ҳукумат, Big Data.

Аннотация. В данной статье исследуются вопросы цифровизации процессов эффективного использования налоговых льгот в современной экономике. Рассматриваются направления совершенствования налогового администрирования на основе внедрения современных информационных технологий, а также анализируется влияние цифровой трансформации на формирование и реализацию налоговой политики. Особое внимание уделено разработке и обоснованию механизмов предоставления, мониторинга и оценки налоговых льгот с использованием цифровых решений. Обосновано, что применение цифровых инструментов способствует повышению прозрачности, эффективности и управляемости налоговой системы.

Ключевые слова: налоговые льготы, цифровая экономика, налоговое администрирование, автоматизация, электронное правительство, большие данные.

Кириш

Замонавий иқтисодиётда солиқ сиёсати давлатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлашда муҳим восита ҳисобланади. Айниқса, солиқ имтиёзлари орқали инвестицияларни жалб қилиш, тадбиркорликни рағбатлантириш ва устувор тармоқларни қўллаб-қувватлаш имкони яратилади.

Бироқ анъанавий усулларда солиқ имтиёзларини тақдим этиш ва назорат қилишда шаффофликнинг етарли эмаслиги, маълумотлар тарқоқлиги ва инсон омили билан боғлиқ хатоликлар кузатилади. Шу боис, ушбу жараёнларни рақамлаштириш долзарб вазифага айланмоқда.

Солиқ имтиёзларининг иқтисодий моҳияти:

Солиқ имтиёзлари — бу давлат томонидан иқтисодий субъектларга бериладиган энгилликлар бўлиб, улар солиқ юкини камайтириш орқали иқтисодий фаолликни оширишга хизмат қилади.

Асосий турлари:

- солиқ ставкасини пасайтириш;
- солиқдан озод қилиш;
- солиқ таътиллари;
- инвестицияларга боғлиқ имтиёзлар.

Солиқ тизимини рақамлаштириш зарурати

Рақамлаштириш қуйидаги муаммоларни ҳал этишга ёрдам беради:

- инсон омилини камайтириш;
- коррупция хавфини пасайтириш;
- маълумотлар шаффофлигини ошириш;
- қарор қабул қилишни тезлаштириш.

Рақамли технологияларнинг роли

Big Data

Солиқ имтиёзларидан фойдаланиш самарадорлигини таҳлил қилиш имконини беради.

Сунъий интеллект

Автоматик назорат ва прогнозлашни амалга оширади.

Блокчейн

Маълумотларнинг ўзгармаслигини таъминлайди.

Электрон ҳукумат:

Солиқ хизматларини онлайн шаклга ўтказилади.

Солиқ имтиёзларини рақамлаштириш механизмлари

- ягона электрон платформа яратиш;
- автоматлаштирилган ариза бериш тизими;
- онлайн мониторинг;
- маълумотлар базасини интеграциялаш.

Халқаро тажриба: Ривожланган давлатларда солиқ тизими тўлиқ рақамлаштирилган. Масалан, Эстонияда барча солиқ хизматлари онлайн амалга оширилади.

Ўзбекистондаги ислохотлар: Сўнгги йилларда солиқ тизимида рақамлаштириш жараёнлари жадаллашмоқда. Электрон ҳисоботлар, онлайн назорат тизимлари жорий этилган.

Муаммолар

- инфратузилманинг етарли эмаслиги;
- кадрлар етишмаслиги;
- рақамли саводхонлик даражаси пастлиги.

Рақамли трансформация жараёнлари солиқ имтиёзларини тақдим этишда инсон омилини минималлаштириш орқали шаффофлик ва ҳисобдорликни оширишга хизмат қилади. Хусусан, электрон платформалар орқали имтиёз олиш учун аризаларни автоматик қабул қилиш, уларни белгиланган мезонлар асосида саралаш ва қарор қабул қилиш жараёнларини рақамли алгоритмлар орқали

амалга ошириш мумкин. Бу эса субъектив ёндашувларни камайтиради ва адолатли тақсимотни таъминлайди.

Рақамли солиқ бошқаруви тизимида маълумотлар интеграцияси алоҳида аҳамиятга эга. Турли давлат органлари — солиқ қўмитаси, божхона, банклар ва статистика идоралари маълумотларини ягона платформада бирлаштириш орқали солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ҳолатлари комплекс баҳоланади. Натижада, имтиёзлар ҳақиқий иқтисодий самара бераётган субъектларга йўналтирилади.

Шу билан бирга, real-time мониторинг тизимлари орқали имтиёз олувчи корхоналарнинг фаолияти доимий кузатувга олинади. Бу орқали имтиёзлардан нотўғри фойдаланиш ҳолатлари эрта босқичда аниқланиб, тезкор чоралар кўриш имкони яратилади. Масалан, солиқ тушумлари, иш ўринлари сони ёки инвестиция ҳажми каби кўрсаткичлар автоматик тарзда таҳлил қилинади.

Рақамли ечимлар ёрдамида солиқ имтиёзларининг самарадорлигини баҳолаш ҳам янги босқичга кўтарилади. Эконометрик моделлар ва катта маълумотлар таҳлили орқали имтиёзлар иқтисодиётга қай даражада таъсир кўрсатаётгани аниқланади. Бу эса давлат сиёсатида далилларга асосланган қарорлар қабул қилиш имконини беради.

Солиқ имтиёзларини рақамлаштириш жараёнида фойдаланувчи учун қулай интерфейслар яратиш муҳим аҳамиятга эга. Яъни, тадбиркорлар учун содда ва тушунарли онлайн хизматлар орқали ариза бериш, хужжат юклаш ва натижаларни кузатиш имкониятлари таъминланиши лозим. Бу эса хизматлардан фойдаланиш даражасини оширади.

Бундан ташқари, рақамли идентификация тизимлари (Digital ID) орқали солиқ тўловчиларни аниқ идентификация қилиш имконияти яратилади. Бу эса маълумотларнинг аниқлиги ва хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ имтиёзларини бошқаришда сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш самарадорликни янада оширади. Масалан, AI алгоритмлари орқали рискларни баҳолаш, фирибгарлик ҳолатларини аниқлаш ва прогнозлаш ишлари амалга оширилади.

Шунингдек, блокчейн технологияси солиқ имтиёзлари бўйича операцияларни шаффоф ва ўзгармас тарзда қайд этиш имконини беради. Бу эса давлат органлари ва бизнес ўртасида ишончни мустаҳкамлайди.

Рақамлаштириш жараёнида кадрлар масаласи ҳам муҳим ўрин тутди. Яъни, солиқ тизимида ишловчи мутахассислар замонавий ахборот технологияларини билиши ва улардан самарали фойдалана олиши лозим. Бу мақсадда мунтазам равишда қайта тайёрлаш ва малака ошириш дастурларини амалга ошириш зарур.

Солиқ имтиёзларини рақамлаштириш нафақат давлат учун, балки бизнес субъектлари учун ҳам катор афзалликлар яратади. Хусусан, вақт ва харажатларни тежаш, бюрократик тўсиқларни камайтириш ва жараёнларни соддалаштириш орқали тадбиркорлик муҳитини яхшилади.

Рақамли солиқ тизимини ривожлантиришда халқаро стандартларга мослашиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу эса хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва глобал иқтисодий тизимга интеграциялашувни осонлаштиради.

Шу билан бирга, рақамли трансформация жараёнида ахборот хавфсизлигини таъминлаш устувор вазифа ҳисобланади. Киберхавфсизлик чораларини кучайтириш, маълумотларни ҳимоя қилиш ва хавфларни бошқариш механизмларини жорий этиш зарур.

Умуман олганда, солиқ имтиёзларини рақамлаштириш иқтисодиётда шаффофликни ошириш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Ушбу жараённи изчил равишда ривожлантириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда.

Рақамли солиқ бошқарувида геоахборот тизимларидан (GIS) фойдаланиш ҳам самарадорликни оширишга хизмат қилади. Хусусан, ҳудудлар кесимида солиқ имтиёзларининг тақсимланиши, иқтисодий фаоллик даражаси ва инвестиция оқимларини харита асосида таҳлил қилиш имконияти яратилади. Бу эса ҳудудий ривожланиш сиёсатини янада аниқ режалаштиришга ёрдам беради.

Шу билан бирга, рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ имтиёзларини динамик бошқариш концепцияси шаклланмоқда. Яъни, имтиёзлар белгиланган муддатга эмас, балки реал иқтисодий кўрсаткичларга боғлиқ равишда автоматик равишда ўзгариб боради. Масалан, корхона иш ўринлари сонини оширса ёки экспорт ҳажминини кўпайтирса, тизим автоматик равишда қўшимча имтиёзлар тақдим этади.

Рақамли платформалар орқали солиқ имтиёзларини тақдим этишда "one-stop-shop" тамойилини жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Бу тамойилга кўра, тадбиркор барча хизматларни ягона портал орқали олади ва турли идораларга алоҳида мурожаат қилиш зарурати йўқолади.

Бундан ташқари, рақамли солиқ тизимида behavioral analytics (хулқ-атвор таҳлили) усулларидан фойдаланиш имконияти мавжуд. Бу орқали солиқ тўловчиларнинг ҳаракатлари таҳлил қилиниб, эҳтимолий қонунбузарликлар олдиндан аниқланади.

Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ имтиёзларини баҳолашда counterfactual analysis (таққослама таҳлил) усули ҳам қўлланилмоқда. Бу усул орқали имтиёз берилмаган тақдирда иқтисодиёт қандай ривожланган бўлар эди, деган саволга жавоб топилади. Бу эса имтиёзлар самарадорлигини аниқ баҳолаш имконини беради.

Шу билан бирга, солиқ имтиёзларини рақамлаштиришда автоматлаштирилган аудит тизимлари муҳим аҳамиятга эга. Улар орқали текширув жараёнлари қисқаради ва инсон омили билан боғлиқ хатоликлар камаяди.

Рақамли технологиялар солиқ сиёсатини персоналлаштириш имкониятини ҳам яратади. Яъни, ҳар бир бизнес субъектининг фаолияти, молиявий ҳолати ва

бозор шароитларидан келиб чиққан ҳолда индивидуал солиқ режимлари шакллантирилиши мумкин.

Шунингдек, рақамли иқтисодиётда API орқали ташқи платформалар билан интеграция қилиш орқали банклар, бухгалтерия дастурлари ва онлайн савдо платформалари билан автоматик маълумот алмашинуви йўлга қўйилади.

Рақамли солиқ бошқарувида predictive compliance (олдиндан мосликни таъминлаш) концепцияси ҳам кенг қўлланилмоқда. Бу ёндашув орқали солиқ тўловчилар қонунбузарлик содир этмасдан олдин уларга огоҳлантиришлар берилади.

Бундан ташқари, рақамли иқтисодиётда "sandbox" (тажриба муҳити) механизмлари орқали янги солиқ ечимлари синовдан ўтказилади. Бу эса рискларни камайтириш ва инновацияларни жорий этишни осонлаштиради.

Рақамли солиқ тизимида очик маълумотлар (open data) сиёсатини жорий этиш ҳам муҳим ҳисобланади. Бу орқали тадқиқотчилар ва таҳлилчилар солиқ имтиёзларининг таъсирини мустақил баҳолаш имконига эга бўлади.

Шу билан бирга, рақамли иқтисодиётда ESG (Environmental, Social, Governance) мезонларига асосланган солиқ имтиёзлари ҳам кенг жорий этилмоқда. Яъни, экологик тоза технологиялар жорий этган ёки ижтимоий масъулиятли фаолият юритган компанияларга қўшимча имтиёзлар берилади.

Рақамли технологиялар ёрдамида солиқ имтиёзларини real-time ҳисоблаш ва автоматик равишда қўллаш имконияти яратилади. Бу эса ҳисоб-китоб жараёнларини соддалаштиради ва хатоликларни камайтиради.

Натижада, рақамли солиқ бошқаруви тизими иқтисодиётдаги барча иштирокчилар учун янада самарали, шаффоф ва адолатли муҳит яратишга хизмат қилади. Ушбу жараённинг чуқурлашиши келгусида солиқ сиёсатида туб ўзгаришларга олиб келиши мумкин.

Мазкур моделда солиқ имтиёзларини тақдим этиш, мониторинг қилиш ва баҳолаш жараёнларининг ўзаро боғлиқлиги комплекс тарзда ифодаланган бўлиб, улар рақамли платформалар орқали ягона тизимга интеграциялашган ҳолда фаолият юритиши кўрсатилган. Шу билан бирга, сунъий интеллект, катта маълумотлар таҳлили (Big Data) ва автоматлаштирилган бошқарув элементлари солиқ маъмуриятчилигини оптималлаштиришда асосий восита сифатида намоён бўлади.

Расмда акс эттирилган концепция солиқ имтиёзларини тақсимлашда шаффофликни таъминлаш, инсон омили таъсирини камайтириш ҳамда қарор қабул қилиш жараёнларини тезлаштириш имкониятларини очиб беради. Бундан ташқари, рақамли муҳитда маълумотлар алмашинувининг тезкорлиги ва аниқлиги давлат ва бизнес ўртасидаги ўзаро ишончни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Шунингдек, ушбу модел рақамли трансформация жараёнида солиқ сиёсатини модернизация қилиш, иқтисодиёт тармоқларида инвестицион фаолликни рағбатлантириш ва давлат бюджети даромадларини барқарор

оширишда муҳим аҳамият касб этади. У орқали солиқ имтиёзларидан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш ва уларни мақсадли йўналтириш имконияти кенгайди, бу эса умумий иқтисодий ривожланишга ижобий таъсир кўрсатади.

Юқорида келтирилган таҳлиллардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, иқтисодиётда солиқ имтиёзларидан фойдаланишни рақамлаштириш замонавий иқтисодий сиёсатнинг ажралмас қисмига айланмоқда. Рақамли технологияларни жорий этиш орқали солиқ маъмуриятчилиги самарадорлиги оширилиб, ресурслардан оқилона фойдаланиш имкониятлари кенгаймоқда. Шу билан бирга, рақамлаштириш солиқ имтиёзларини тақдим этишда шаффофликни таъминлаш, коррупциявий омилларни камайтириш ва давлат ҳамда бизнес ўртасидаги ишончни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Шу билан бирга, амалга оширилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, солиқ имтиёзларини рақамлаштириш жараёнида бир қатор муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан, ахборот-коммуникация инфратузилмасининг барча ҳудудларда тенг ривожланмаганлиги, юқори малакали кадрлар етишмаслиги, маълумотлар хавфсизлиги билан боғлиқ хавфлар ҳамда рақамли саводхонлик даражасининг етарли эмаслиги ушбу жараён самарадорлигига салбий таъсир кўрсатмоқда. Шунингдек, турли давлат идоралари ўртасида маълумотлар алмашинувининг тўлиқ интеграциялашмаганлиги ҳам тизимли муаммолардан бири ҳисобланади.

Мазкур муаммоларни бартараф этиш ва солиқ имтиёзларини рақамлаштириш жараёнини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидаги амалий чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- солиқ имтиёзларини бошқариш бўйича ягона рақамли платформани яратиш ва уни барча давлат органлари билан интеграция қилиш;
- сунъий интеллект ва Big Data технологияларини кенг жорий этиш орқали солиқ имтиёзларининг самарадорлигини доимий мониторинг қилиш;
- кадрлар салоҳиятини ошириш, яъни IT ва рақамли бошқарув соҳасида мутахассислар тайёрлаш тизимини ривожлантириш;
- киберхавфсизликни таъминлаш ва маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича замонавий стандартларни жорий этиш;
- тадбиркорлар учун рақамли хизматлардан фойдаланишни соддалаштириш ва уларнинг рақамли саводхонлигини ошириш;
- солиқ имтиёзларини тақдим этишда очиқликни таъминлаш ва жамоатчилик назорати механизмларини кучайтириш;
- халқаро тажрибани ўрганиш ва уни миллий шароитга мослаштириш.

Шунингдек, келгусида солиқ имтиёзларини рақамлаштириш жараёнини янада ривожлантириш учун инновацион ёндашувлардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Хусусан, блокчейн технологиялари орқали шаффоф ҳисоб-китобларни йўлга қўйиш, “ақлли контрактлар” (smart contracts) асосида

автоматлаштирилган имтиёз бериш тизимини жорий этиш ва real-time аналитика орқали тезкор қарорлар қабул қилиш имкониятларини кенгайтириш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, солиқ имтиёзларини рақамлаштириш нафақат солиқ тизимини модернизация қилиш, балки бутун иқтисодий рақамли трансформация қилишда муҳим стратегик йўналиш ҳисобланади. Ушбу жараёни самарали ташкил этиш орқали мамлакат иқтисодийида барқарор ўсишни таъминлаш, инвестицион муҳитни яхшилаш ва рақобатбардошликни ошириш мумкин. Шу боис, мазкур соҳадаги ислохотларни изчил давом эттириш ва уларни илмий асосда такомиллаштириш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдуллаев Ё.А. *Солиқлар ва солиққа тортиш асослари*. — Тошкент: Иқтисодий, 2020.
2. Қодиров А.М. *Солиқ сиёсати ва уни такомиллаштириш йўллари*. — Тошкент: Молия, 2019.
3. Раҳимов Д.Х. *Рақамли иқтисодий асослари*. — Тошкент: Фан ва технология, 2021.
4. Юлдашев Н.Т. *Ахборот технологиялари ва рақамли трансформация*. — Тошкент: Университет, 2022.
5. Турсунов Б.О. *Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш масалалари*. — Тошкент: Иқтисодий дунёси, 2018.
6. Хужаев Ш.С. *Рақамли иқтисодий ва инновацион ривожланиш*. — Тошкент: Innovatsiya, 2021.
7. Каримов И.А. *Иқтисодий ислохотлар ва модернизация жараёнлари*. — Тошкент: Ўзбекистон, 2015.
8. Мирзаев Р.Қ. *Солиқ тизими ва унинг иқтисодий аҳамияти*. — Тошкент: Молия нашриёти, 2020.
9. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. — Тошкент, янги таҳрир, 2020.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисидаги фармони. — Тошкент, 2020.